

Bélyácz Katalin a PTE Klasszika-filológia Tanszékének vezetője, egyetemi docens. A *salamisi csata emlékezete* című monográfiája 2020-ban, Kerényi Magda általa szerkesztett levelezése 2022-ben jelent meg a Gondolat Kiadó gondozásában.

E-mail: belyacz.katalin@pte.hu

Absztrakt: Tanulmányomban Nausikaa mítoszának négy feldolgozását mutatom be, egy archetipikus érvényű téma négy variációját. A négy változat Homéros *Odyseiája*, a Nausikaa-festő müncheni vázája, Goethe *Nausikaa* című töredéke, valamint Kodály Zoltán Bálint Aranka versére írt dala. A négy egyenrangúnak tekintett változat összehasonlítása révén azt vizsgálom, hogyan alakítja a mű a mítoszt. Az eposzban elsőként találkozunk Nausikaa alakjában a „stille Liebe” archetipikus történetével. A Nausikaa-festő vázaképen a kapcsolat reménytelenségét Athéna jelenléte egyértelműsíti. A Goethe-tervezet tragédia, amelyben a lány a halált választja. A Bálint-Kodály-dalban az teremt feszültséget, hogy Nausikaa továbbél a lezárhatatlanság-befejezhetetlenség érzésével. Az eposz és a dráma különbsége kell hozzá, hogy Nausikaa története tragédiával végződjön. A dráma és a dal különbsége kell hozzá, hogy Nausikaa benső, lírai hangját halljuk megszólalni. A szöveg és a kép különbsége kell hozzá, hogy Athéna jelenléte a történet megjelenítésében ilyen nagy hangsúlyt kapjon.

Kulcsszavak: Nausikaa, mítosz, Homéros, Nausikaa-festő, Goethe, Kodály Zoltán, Bálint Aranka

DOI: <https://doi.org/10.63872/ESEN1994>

Négy változat a Nausikaa-témára

Bélyácz Katalin

Tanulmányomban Nausikaa mítoszának négy feldolgozását mutatom be, egy archetipikus érvényű téma négy variációját: Goethe szavával „hogyan kavar fel egy női lelket egy idegen érkezése.”¹ A négy változat Homéros *Odyseiája*, a Nausikaa-festő müncheni vázája, Goethe *Nausikaa* című töredéke, valamint Kodály Zoltán Bálint Aranka versére írt dala. Kettő közülük tehát antik, kettő posztantik mű. A négy, egyenrangúnak tekintett változat összehasonlítása révén azt vizsgálom, hogyan alakítja a mű a mítoszt.

1. Homéros Nausikaája²

Az *Odyseia* 5. énekének végén Odysseus a tengeri viharból megmenekülve partra vetődik és álomba merül a phaiákok szigetén, Schérián.³ A következő ének elején Athéna megjelenik Nausikaának, a phaiák királylánynak álmában egy barátnője alakját magára öltve, és arra biztatja, menjen el kimosni a ruháit. Nemsokára ugyanis eljön az esküvője.⁴ Nausikaa és a lányok a mosás végeztével labdázni kezdenek, hangjuk fölébreszti Odysseust. A lányok közül egyedül Nausikaa mer szembenézni és szóba állni az idegennel.⁵ Nausikaa ellátja az ismeretlent, és az esti hazatéréskor megmutatja neki az utat apjához, Alkinooszhoz, akitől Odysseus segítséget kér a hazatéréshez.⁶

A homérosi Nausikaa és Odysseus története egy rövid búcsú kivételével magára a találkozási jelenetre korlátozódik, ami apróra kidolgozott Homérosnál. Lássuk Odysseus és Nausikaa párbeszédének egy részletét: mi az, amiben egybehangzó a két megszólalás, és miben rejlik alapvető különbségük. Odysseus így szólítja meg „édesen és ravaszul” Nausikaát:

Úrnőm, esdeklek, ki vagy? isten? földi halandó?
Hogyha te istennő vagy, a tágterű égbe lakók közt –
Zeusz atya gyermeke: Artemisz az, kihez én a leginkább
tartalak arcra hasonlónak, termetre s alakra;
és ha halandó vagy, ki a földön tartja lakását,
boldog apád háromszor; anyád is boldog az úrnő,
és testvéreid is háromszor: bennük a lélek
örvendezve repes bizonyára örökké miattad,
táncbavegyülni ha látnak ilyen szép tiszta virágot.
Ámde legáldottabb a szívében mindegyikük közt
az, ki ajándékkal megnyer s házába vezet majd.
Mert sohasem láttam még ilyen szép földi halandót,
sem férfit, sem nőt: ha tekintlek, a bámulat elfog.
[...]

*S néked az istenek adják meg mindazt, mire vágyol,
férjet s háztartást, s hozzá gyönyörű egyetértést:
mert hiszen annál nincs soha szebb és nincs derekabb sem,
mint mikor egymást értő szívvel tartja a házat,
férj és nő, nagy fájdalomra a rosszakaróknak,
jóakarók örömére, jeles hírére maguknak.⁷*

Nausikaa pedig így szól Odysseushoz, amikor arra kéri, ne együtt menjenek Alkinooshoz:

*Rossz szavukat kikerülném, még valahogy ne gunyoljon
egy ezután, mert nagydolgyűek akadnak a nép közt,
s még valamely hitványabb így szól, szembevetődve:
„Ejnye, ki itt ez a szép idegen, nagytermetű férfi
Nausikaával? Hol lelt rá? Még férje is ez lesz.
Vagy valamely vándort hívott ide fürge hajóról,
messzelakó népből, hisz senki sem él közelünkben;
vagy míg mondta imáját, isten szállt le az égből,
egy nagyonóhajtott s elviszi minden időkre.
Jobb is ez így, hogy utanaszaladva szerezte a férjét
máshonnan; hiszen úgyis megveti itthon a phaiák
férfiakat, pedig annyi nemes kérné feleségül.”
Így szólnak, s ez a szó majd énrám hozza a szégyent.⁸*

Mindketten egy istenhez hasonlítják tehát a másikat, Odysseus Nausikaát mint házasulandó lányt Artemishez, a lány a férfit „egy nagyonóhajtott istenhez”, és mindketten beszélnek Nausikaa házasságáról, csak egész máshogyan. Feltűnő ugyanis a különbség: Nausikaa kettejük házasságát említi, holott ilyenről Odysseus nem beszélt. Odysseus ugyan superlativusokban szól, s bár egy lány ennél jobban tetszeni már nem akarhat, a férfi igazából csupán szépeket mond. Nausikaa viszont elköteleződött, s elárulja vonzalmát. Odysseus a jókívánságait mondja, Nausikaa a vágyairól beszél – tartózkodóan, mások szájába adva azt, ám mégis csak a saját vágyairól. Beszéde pont tartózkodó volta miatt olyan, mint a menyasszony *aidós*-mozdulata a vázaképeken, amikor eltakarja arcát.⁹ Hogy Nausikaa itt valóban a saját vágyairól beszél, mutatja, mit mondott a lányoknak korábban Odysseusról: „Bárcsak ilyen férj volna nekem kijelölve az égtől, / ittlakozó, s vajha maradna e földön örömmel.”¹⁰ A hajótörött megmentésével azonban Nausikaa betölti szerepét az eposzban, már csak egyszer találkozik a hérósszal, mielőtt az a phaiákok lakomájára indul. Ekkor búcsúzik el tőle.

*[...] És Nauszikaá, ki az égtől kapta a báját,
mesteri mívű tető pillére tövében amott állt,
s bámulva csodálta Odüsszeuszt látva szemével,
s őt megszólítva ilyen szárnyas szavakat szólt:
„Üdvözlégy idegen, hogy majdan az otthoni földön
emlékezz énrám – akinek hálád legelőbb jár.”¹¹*

1. kép. Ltsz. 2322. A oldal. Staatliche Antikensammlungen München. A Wittelsbacher Ausgleichsfond tartós letétje, Fotó: Renate Kühling

2. kép. Ltsz. 2322. B oldal: Staatliche Antikensammlungen München. A Wittelsbacher Ausgleichsfond tartós letétje, Fotó: Renate Kühling

AMPHORA
MIT STRICKHENKELN

TAFEL 138
MÜNCHEN
K. VASEN-
SAMMLUNG

3. kép. Furtwängler–Reichhold 1932, Taf. 138.

Búcsúja a „stille Liebe”¹² gyönyörű megnyilatkozása. Nincs már ott, amikor Odysseus felfedi magát, bolyongásairól mesél, ajándékokkal elhalmozva elköszön Alkinoosztól és feleségétől, és elhajózik. Nausikaa nem bukkan fel többet az eposzban. További sorsát csupán sejtetni engedi Poseidón büntetése, amely során hegylánccal veszi körbe a phaiákok városát. A phaiák történet elmesélése azon a ponton szakad meg, amikor imával próbálják meg elhárítani ezt a büntetést, de sose tudjuk meg, sikerrel jártak-e.¹³ Ám ez itt nem Nausikaa egyéni ’tragédiája’ vagy megmenekülése, hanem az egész phaiák szigeté. Az *Odysseia* világában nincs olyan lehetőség, hogy Nausikaa férjhez megy Odysseushoz. A költő azonban nem csak Nausikaa, de Athéna¹⁴ és Alkinoos¹⁵ szavai révén is, mégis lebegtetí az esélyét. Így lehet ilyen nagy szerepe a menyasszonyi *aidósnak* a történetben.¹⁶

Nausikaa az eposzban olyan alak, akinek az a feladata, hogy az egyedül fontos célt a főcselekményben elősegítse: Odysseus hazatérését. Nincs saját sorsa, ami ezen a szerepen túlmutatna.¹⁷ A Goethe által megfogalmazott alapotívum már Homérosznál megjelenik¹⁸ – de nincs kibontva, mert Nausikaa sorsának az eposz egésze szempontjából nincs kitüntetett szerepe. Másfelől azonban olyan árnyalt az alak megformálása, hogy későbbi korok művészei felszólítva érezték magukat arra, hogy továbbgondolják Nausikaa alakját.¹⁹

2. A Nausikaa-festő névadó vázája²⁰

Néhány vázáképet ismerünk csak, amelyek Odysseus és Nausikaa találkozását ábrázolják. Egyikük a müncheni Antikensammlung egy Kr. e. 440 körüli vörösalakos amphorája, a Nausikaa-festő névadó vázája.²¹ (1–2. kép) A váza két egybefüggő oldalán egy mosási jelenetbe ágyazott találkozás látható. (3. kép) Két szikla is jelzi a képen, hogy a tengerparton játszódik a jelenet. A kép szélén fán száradó ruhák, mellette egy meztelen férfialak, aki két leveles ágat tart kezében, az oltalomkérés gesztusának kifejezésére. Fején koszorú, ami szintén erre a kitüntetett helyzetre utal: oltalomkérőként mutatja a férfit.²² Ezt erősíti testtartása is, amiben semmi hēróikus nincsen. A férfialak Athéna közvetítésével találkozik egy diadémot viselő lánnyal, aki ellép, de visszanéz, és a tekintetük találkozik. A lány testtartása egyedi: bár ellép, nem csak arcával, de teljes testével a férfi felé fordul. Ha csak a testét látjuk, nem de-

rül ki, hogy valójában ellép. (4. kép) A kép négy másik mosó, szárogató lány ábrázolásával záródik, akik látszólag, teljesen a mosással vannak elfoglalva, a találkozás észrevétlen marad számukra. (2–3. kép)

A képet Odysseus és Nausikaa találkozásának értelmezzük.²³ A kép értelmezéséhez a homérosi jelenet ad kulcsot, a vázákép mégis önálló mítoszfeldolgozás, s nem a homérosi történet illusztrációja. Homérosznál például a mosás után, labdázás közben találkoznak, ami egyáltalán nem jelenik meg a vázáképen. A hērós meztelenségének motívuma, noha a hērós par excellence meztelen, a kiszolgáltatottság és a szexualitás szólamával bővíti a kép jelentését. Egyik feltűnő jellegzetessége a képnek ráadásul Odysseus és Nausikaa egymásba fonódó tekintete. S épp ez az, ami megadja a jelenet drámaiságát. Fontos azonban, hogy nem Aphrodité közvetíti a találkozási jelenetben, hanem Athéna, hiszen ez a kapcsolat nem teljesülhet be. Mint láttuk, ez az elem, Athéna alakja megjelenik közvetítőként Homérosznál is, a vázáképen azonban egy olyan szkhémában, ahol rendszerint Aphrodité szokott állni férfi és nő mellett találkozási jelenetekben,²⁴ nagy nyomatékkal kap hangsúlyt. Athéna itt ráadásul nem mellettük, hanem közöttük áll: összehozza, de inkább távoltartja őket egymástól, semmint összekötné őket. Athéna itt nem egyszerűen Odysseus segítője, de egyszersmind azt egyértelműsíti, hogy a kapcsolat beteljesületlen marad.

3. Goethe Nausikaája²⁵

Goethe így ír Schillernek a Nausikaáról: „Azt, hogy hogyan kavargat fel egy női lelket egy idegen érkezése, mint legszebb motívumot a Nausikaa után már nem lehet kidolgozni. Már magában az ókorban is [...] mennyivel Alkinoos lánya mögött áll Medea, Helena, Dido [...]”.²⁶ Sulpiz Boisserée-nek pedig így ír róla: „Nem kell Önnek mondanom, milyen megindító, szívszorító motívumok vannak az anyagban...”²⁷ Goethe úgy tervezte, tragédiaként dolgozza fel a Nausikaa-témát. A tragédia töredékeiben készült csak el. A *Nausikaa* megírása ugyanis Goethe számára a szicíliai tájélményhez kötődik.²⁸ Alkinoos kertjének a leírását például a töredékben a palermói közkert ihlette.²⁹ Olyannyira Szicíliahoz kötődik tehát a *Nausikaa*, hogy hazaérve Goethe már nem folytatta a darabot. Csupán néhány töredék készült el, az első felvonás első három jelenete: 1) a labdázó lányok beszélgetése,³⁰ 2) a felébredő Odysseus

4. kép. Ltsz. 2322. A oldal, részlet. Staatliche Antikensammlungen München. A Wittelsbacher Ausgleichsfond tartós letétje, Fotó: Renate Kühling

monológja,³¹ illetve 3) Nausikaa és bizalmasa, Eurymedusa párbeszéde;³² valamint felvonásokhoz nem tagolt töredékek.³³ Csupán két részletet idézek a töredékekből, amelyek a legkövetlenebbül engednek következtetni a cselekmény kibontakozására. Az első felvonás harmadik jelenetében Nausikaa így vall bizalmasának: „Megvalloim neked, szívem kedves barát-nője, miért léptem ma ilyen korán szobádba [...]. Mosolyogni fogsz, mert egy álom csábított, egy álom, ami egy vágyhoz hasonlít.”³⁴ Odysseushoz pedig így szól monológiájában: „Te férfi vagy, megbízható férfi. Értelem és összefüggés van beszédedben. Szép, s mint egy költő dala, úgy hangzik a fülnek, megtölti a szívet és magával ragadja.”³⁵

Magukon a töredékeken kívül jobbra inkább az *Italienische Reise* vallomásai tudósítanak arról, hogy képzelte el az író a darabot. Goethe abban a meggyőződésben, hogy keresve sem lehet jobb kommentárt találni az *Odyssié*hoz ennél az eleven környezetnél, beszerez egy példányt és a palermói közkertben olvasgatja – saját vallomása szerint hihetetlen érdeklődéssel.³⁶ Az a gondolata támad, hogy tragédiává dolgozza át a Nausikaa-témát, ha sikerül megfognia a dráma és az eposz alapvető különbségét.³⁷ Nausikaában egy sokaktól körüludvarolt szüzet rajzol meg, aki senki iránt nem vonzódik különösebben, az érkező idegen iránt viszont szerelemre lobbán, s kilép tartózkodásából, elhamarkodva elárulja érzelmeit, s ezzel kompromittálja magát, ami teljességgel tragikussá teszi a helyzetet.³⁸

A tervet magát így vázolja fel Goethe az *Italienische Reise* lapjain:³⁹ „Az első felvonás a labdajátékkal kezdődik. Megtörténik a váratlan megismerkedés, és a vonakodás, hogy nem maga akarja a városba vezetni az idegent, már előjele a vonzalomnak.” Mint láttuk, ez a motívum, így jelenik meg Homérosnál is. A második felvonás bemutatja Alkinoos házat, a kérők jellemét és Odysseus belépésével végződik. „A harmadik felvonás teljes egészében a hős személyiségének van szentelve. Az elbeszélés alatt emelkednek a szenvedélyek, és Nausikaa

eleven együttérzése az idegennel lángra kap attól, hogy kölcsönösen hatnak egymásra.” Ez viszont teljesen új elem a homérosi elbeszéléshez képest, ahol Nausikaa ekkor már nincs jelen, már elbúcsúzott Odysseustól. „A negyedik felvonásban Odysseus a jeleneten kívül bizonyítja a bátorságát, miközben a nők távolmaradnak, és a vonzalomnak és a reménynek nyílik nagy tér. Nausikaa még kevésbé tudja tartani magát és visszavonhatatlanul kompromittálja magát övéi előtt. Odysseusnak pedig, aki vétke is, meg nem is abban, hogy mindezt előidézte, végül be kell jelentenie, hogy távozni készül, és a szegény lánynak nem marad más hátra, mint hogy az ötödik felvonásban a hálált válassza.”

Szerb Antal a leginkább önéletrajzi írónak nevezi Goethét.⁴⁰ Goethe maga így vall a téma iránti személyes érintettségéről: „Nem volt ebben a kompozícióban semmi, amit saját természetes tapasztalataim alapján ne tudnék kiszínezni. Magam is sokszor úton vagyok, sokszor fennáll a veszély, hogy vonzal-makat keltek, amelyek, ha nem is érnek ilyen tragikus véget, mégis elég fájdalmasak, veszélyesek és kártékonyak tudnak lenni. [...] Mindezt olyan elkötelezettséget éreztem e terv, e szándék iránt, hogy palermói tartózkodásom alatt, sőt egész szicíliai utam során ezen álmodoztam.”⁴¹ Goethe meglátja tehát az elvarratlan homérosi szálak mögött a tragikumot. Ám az eposz és a dráma különbsége kell hozzá, mint ezt Goethe pontosan látja,⁴² hogy az „egyszerű mese” itt tragédiával, öngyilkossággal végződjön.

4. Nausikaa a Bálint–Kodály dalban⁴³

„Megint földereng a Nausikaa” – írta Kodály 1906. szeptember 25-én a naplójába.⁴⁴ „Nausikaa alakja lenyűgözte az ifjú Kodály Zoltán fantáziáját. Mégis, mindössze egy olyan befejezett kompozíciója maradt fenn, amelyben megidézte a phaiák király-

lányt.”⁴⁵ Ez a kompozíció egy megzenésített vers: Kodály Zoltán *Nausikaa* című dala, amelyet 1907. július 6-án komponált.⁴⁶ A költő neve sokáig ismeretlen volt. Kodály tervezte, hogy a dalt beilleszti Móricz Zsigmond készülő *Odysseus bolyongásai* című operájának szövegkönyvébe,⁴⁷ ezért sokáig tartotta magát a hit, hogy a szövegíró maga Móricz lenne. Ezt Szabolcsi Bence cáfolta meg 1970-ben megjelent tanulmányában, amelyben kimutatta, hogy az „akkoriban kevés számú női bölcsészhallgatók” egyike a szövegíró. „Ennyi elég is volt az értőknek, hogy a vers költőjeként Bálint Arankát azonosítsák.”⁴⁸ Bálint Aranka Kodály ifjúkori szerelme volt.⁴⁹ Kodály felesége, Emma azonban még nyomtatásban sem akarta együtt látni a két nevet.⁵⁰ Más források szerint Bálint Aranka maga tiltotta meg, hogy a neve a nyilvánosság elé kerüljön.⁵¹ Egy harmadik vélemény szerint Kodály volt Bálint Arankával szemben tapintatos.⁵²

A Kodály-dal szövege, Bálint Aranka költeménye így hangzik:

*Állok künn a tenger partján,
mélázok a vizeken:
merre mentél, hova tűntél,
Te sokat túrt idegen.
Ide látszik Ithakának
fölszálló füstfellege,
hű feleség karja átfog.
Bút-bajt feledsz – engem vele.
Hideg szél fúj Ithakából,
nem te küldted? Borzogot.
Állok künn, a tenger partján,
s irigylem a holtakat.*⁵³

A versben Nausikaát tehát Odysseus távozása után látjuk – egyedül a tengerparton, amint nyugtalan lélekkel nem tud szabadulni Odysseus emléktől. S azt panaszolja, hogy Odysseus viszont elfeledi őt. Odysseus neve nem hangzik el, Nausikaa úgy szólítja meg őt, hogy „Te” vagy hogy „Te sokat túrt idegen.” Odysseus Ithakáját viszont kétszer is megemlíti: mint a hű feleség otthonát és mint ahonnan hideg szél borzogatja őt. Ithaka egyszerre van a dalban közel és távol: „idelátszik fölszálló füstfellege” és onnan „fúj a hideg szél”, mégis elérhetet-

len messzeségben van, hiszen Odysseus ott egy másik életet él, amelyben Nausikaának nincs helye.

Irigylem a holtakat – mondja. Nincs szó tehát öngyilkosságról, mint Goethénél, amire ott a lányt a mások előtt érzett szégyen indította. Ám egy saját emlékeinek „borzogató” fogásába esett életről. Míg ugyanis Goethe Nausikaája mások tekintete előtt menekül a halálba, a Bálint–Kodály-dalban a lány önmagával, saját emlékeivel küzd. Ennél bensőbbé aligha lehet tenni ezt a témát.

„A dal strofikus egyszerűsége visszaköszön Kodály megzenésítésében is. A második és a harmadik strófa megismétli az első dallamát, s csak a zongoraszólam változik versszakról versszakra. [...] A teljes nyugtalanság akkor uralkodik el a zenei textúrán, amikor Nausikaa a harmadik versszakban másodszor említi meg Odüsszeusz Ithakáját: az eddigi diatonikus-pentaton hangrendszer a zongora szólamában kromatika váltja fel. Nausikaa ezen a ponton elveszíti belső harmóniáját – Odüsszeusz emlékének kromatikája kibillentí a lányt diatonikus-pentaton egyensúlyából.” A zongoraszólam kódája „Nausikaa érzéseinek pozíciójából szemlélve, a lezárhatatlanság-befejezhetetlenség gesztusát idézi fel”.⁵⁴

Összegezve, az eposzban elsőként találkozunk Nausikaa alakjában a „stille Liebe” archetipikus történetével. A Nausikaa-festő vázaképen a kapcsolat reménytelenségét Athéna jelenléte egyértelműsíti. A Goethe-tervezet tragédia, amelyben a lány a halált választja. A Bálint–Kodály-dalban az terem feszültséget, hogy Nausikaa továbbél a lezárhatatlanság-befejezhetetlenség érzésével. Az eposz és a dráma különbsége kell hozzá, hogy Nausikaa története tragédiával végződjön. A dráma és a dal különbsége kell hozzá, hogy Nausikaa benső, lírai hangját halljuk megszólalni. A szöveg és a kép különbsége kell hozzá, hogy Athéna jelenléte a történet megjelenítésében ilyen nagy hangsúlyt kapjon.

A mítosz négy érvényes feldolgozása: négy variáció egy témára. Eposz – vázakép – dráma – dal. „Az anyagszerűség változtatást parancsol” – mondja Kosztolányi.⁵⁵ Ám ha egyenrangúak az egyes mítoszváltozatok, érdemes figyelni arra, hogy van egy ötödik változat is, egy prózai, a prózához leginkább illő,⁵⁶ amely egyúttal azonban a mítosz gazdagságát is példázza: Hellanikosé⁵⁷ és a krétai Dictysé,⁵⁸ amelyben Nausikaa Odysseus kívánságára férjhez megy Télemachoszhoz.⁵⁹

Jegyzetek

A tanulmány német változata a K. Endreffy – C. A. Faraone – H. R. Goette (szerk.), *Everything is Illuminated. Studies on Graeco-Roman Iconography in Honour of Árpád M. Nagy* (Roma–Bristol, 2025) című kötetben jelent meg. Köszönöm Nagy Árpád Miklós, Cornelia Isler-Kerényi és Agócs Péter segítségét.

- 1 Tar 2009, 261.
<https://www.friedrich-schiller-archiv.de/briefwechsel-von-schiller-und-goethe/1798/421-an-schiller-14-februar-1798/>
- 2 A homérosi történetről lásd Wörner 1897–1902; Schmidt 1935; Ameis–Hentze 1964; Heubeck et al. 1988; Just 1989; Cairns 1993; Reece 1993; Murnaghan 1995.
- 3 *Od.* V. 424–425.
- 4 *Od.* VI. 24–40.

5 *Od.* VI. 139–140.

6 *Od.* VI. 199–315.

7 *Od.* VI. 149–185. Az *Odysseia* részleteit magyarul Devecseri Gábor fordításában idézem.

8 *Od.* VI. 273–285.

9 *Aidós* (αἰδώς): az *Etymologicum Magnum* a következő szavakkal írja körül: τιμή ('tisztelet'), φόβος ('félelem'), αἰσχύνη ('szégyen'), ὄνειδος ('gyalázat'). A forrásokból kirajzolódó kép alapján a nőknek minden életkorban jól áll, a fiúknak csak fiatalon. Egyetlen szóval fordítani nehéz, modern fogalmak közül a diszkrecióval lehetne a fentieket kiegészíteni, de a görög fogalom sokkal metaforikusabb természetű. A források olyan dolognak írják le, ami látható. Méghozzá két dologban nyilvánul meg: ezek az 'ἐγκαλύψασθαι' mozzanata ('elfátyolozás', 'az arc eltakarása kö-

- pennel') és a lesütött szem. Az *aidós* alapvetően határozza meg a nőknek a másik nemhez való viszonyát („the normal focus of women's *aidōs* is sexual”: Cairns 1996, 154); az ἐγκαλύψασθαι mozzanata így kiemelten fontos menyasszonyok ábrázolásain, lásd például athéni vörösalakos pyxis, Berlin, 3373 Kr. e. 450–400. BAPD430; Athéni vörösalakos lutrophoros töredéke, Athén Agora Múzeum, P106, Kr. e. 450–400. BAPD220502; Athéni vörösalakos lebes, Basel, Antikenmuseum BS410, Kr. e. 475–425. BAPD216162; Athéni vörösalakos lutrophoros, Athén, Nemzeti Múzeum 16280, Kr. e. 450–400. BAPD215011. Lásd ehhez még Pausanias III 20, 10: Pénelopé elfátyolozza magát, ezzel jelzi, hogy férjével megy Ithakába, s nem marad apjával. A történet Ikaros *Aidós*-anathémájának aitionja. Vö. Cairns 1996, 154: „Even more interesting, however, is the obvious fact, that Pausanias' story is an aition of [the] veiling of [the] bride in the context of her wedding.” Lásd még Ferrari 1990; Cairns 1993; Carson 1998, 20–23. Vö. Llewellyn-Jones 2003, 155–171.
- Az *Aidós* mint a Nausikaa-történet vezérmotívumához lásd Cairns 1993, 120–123. A VI. 66–67. sorokban kifejezetten az 'αἰδέομαι' igét használja, amikor Nausikaa nem akar/szégyell „viruló nászról” beszélni apja előtt.
- 10 *Od.* VI. 244–245. „der psychologisch naheliegende Gedanke ist gewissermaßen vorbereitet ζ 27ff. 66f. 180ff.” Lásd Schmidt 1935, col. 2016.
 - 11 *Od.* VIII. 461–462.
 - 12 „Csöndes, titkon táplált szerelem.” Vö. Wörner 1897–1902, col. 32.
 - 13 *Od.* XIII. 145–187.
 - 14 *Od.* VI. 27–28; Reece 1993, 109; Murnaghan 1995, 66–67; Zeitlin 1995, 135.
 - 15 *Od.* VII. 308–320. „Néki meg Alkinoosz szolt választ adva eképen: / »Jó idegen, tudd meg, nem olyan kebelemben a szívem, / hogy haragudjék vaktában: jobb mindig a mérték. / Bárcsak – Zeus atya, Pallasz Athénaie meg Apollón! – / minthogy ilyen vagy, s úgy gondolkodol épp, amiként én, / bírnád lányomat és vömnnek hívnának ezentúl, / s itt élnél. Házat magam adnék s birtokot akkor, / hogyha maradsz szívesen; mert tartóztatni erővel / senkise fog közülünk: de hisz ettől Zeus atya óvjon! / Én hazajuttatlak, megígérem, hogy bizonyos légy, / még holnap: s azalatt te pihenve az álom ölében / fekhetsz, ők meg a sík tengert verik, így hazakerhetsz / otthoni földre, a házadhoz, s ahová csak akarnád; [...]”.
 - 16 Lásd 9. jegyzet.
 - 17 Blumenthal–Haufe–Atkins et al. 2005, 485.
 - 18 Lásd 1. jegyzet.
 - 19 Blumenthal–Haufe–Atkins et al. 2005, 485.
 - 20 Wörner 1897–1902, régebbi irodalommal; Simon 1967, 59–60; Toucheffou-Meynier 1992, 713; Shapiro 1995, 157–159.
 - 21 München, Antikensammlung, 2322; ARV² 1107, 2; BAPD 214640.
 - 22 Vö. Wörner 1897–1902, col. 38.
 - 23 Lásd 20. jegyzet.
 - 24 Lásd például BAPD9054543, Athéni vörösalakos peliké, Kr. e. 450–440, Róma, Villa Giulia 20846 és BAPD205562, Athéni vörösalakos peliké, Kr. e. 450–440, Róma, Villa Giulia 20847 (Poseidón és Amymoné mellett); BAPD 214724, athéni vörösalakos hydria, Kr. e. 440 k. London, British Museum E 184 (Dionysos és Ariadné mellett); BAPD271501 Athéni vörösalakos kratér, Kr. e. 400 k. Berlin, Antikensammlung 3237 (Andromeda és Perseus mellett); BAPD9054543 Campaniai vörösalakos situla, London British Museum 1928.7-19.3, Kr. e. 4. sz. (Paris és Helené mellett).
 - 25 Blumenthal–Haufe–Atkins et al. 2005, 68–72; 475–495. Magyarul: Tar 2009.
 - 26 Lásd 1. jegyzet.
 - 27 Blumenthal–Haufe–Atkins et al. 2005, 479.
 - 28 Blumenthal–Haufe–Atkins et al. 2005, 480–485; Tar 2009, 257–260.
 - 29 Blumenthal–Haufe–Atkins et al. 2005, 484; Tar 2009, 260.
 - 30 Blumenthal–Haufe–Atkins et al. 2005, 68–69.
 - 31 Blumenthal–Haufe–Atkins et al. 2005, 69–70.
 - 32 Blumenthal–Haufe–Atkins et al. 2005, 70–71.
 - 33 Blumenthal–Haufe–Atkins et al. 2005, 71–72.
 - 34 „Gesteh ich dir geliebte Herzensfreundin / Warum ich heut so früh in deine Kammer / Getreten bin [...] So wirst du lächeln denn mich hat ein Traum / Ein Traum verführt der einem Wunsche gleicht.” Blumenthal–Haufe–Atkins et al. 2005, 77–78, 84–85.
 - 35 „Du bist ein Mann ein zuverlässiger Mann / Sinn und Zusammenhang hat deine Rede. Schön / Wie ein Dichters Lied tönt sie dem Ohr / Und füllt das Herz und reißt es mit sich fort.” Blumenthal–Haufe–Atkins et al. 2005, 131–134. Vö. *Od.* XI. 362–376; Alkinoos szavaival.
 - 36 Goethe 2013, 319. *Zu 8. Mai 1787 Aus der Erinnerung.*
 - 37 Goethe 2013, 318. *Taormina am Meer; Dienstag, den 8. Mai 1787*
 - 38 Goethe 2013, 319. *Zu 8. Mai 1787 Aus der Erinnerung.*
 - 39 Goethe 2013, 319–320. *Zu 8. Mai 1787 Aus der Erinnerung.*
 - 40 Szerb 1989, 421.
 - 41 Blumenthal–Haufe–Atkins et al. 2005, 478.
 - 42 Goethe 2013, 318. *Taormina am Meer; Dienstag, den 8. Mai 1787.*
 - 43 Tallián 2008; Bónis 2012; Dalos 2015.
 - 44 Tallián 2008, 241.
 - 45 Dalos 2015, 33.
 - 46 Pasztircsák Polina előadásában ajánlott, lásd <https://www.youtube.com/watch?v=dvKhDpFZoj8>
 - 47 Ritoók 2019, 251 és 836. jegyzet.
 - 48 Tallián 2008, 241.
 - 49 Kodályról és Bálint Arankáról lásd Balázs 1982, I, *passim*.
 - 50 Bónis 2012, 12.
 - 51 Szabolcsi 1970, 1; Dalos 2015, 33 és 1. jegyzet.
 - 52 Tallián 2008, 241.
 - 53 Kodály 1924.
 - 54 Dalos 2015, 39–40.
 - 55 Kosztolányi 1999, 495.
 - 56 A történetnek ezt a változatát Wörner (1897–1902, col. 32) egy elveszett epikus műből eredezteti. „Das betreffende Epos hat die stille Liebe der Jungfrau zum Helden Odysseus nicht tragisch ausgeben lassen, sondern die poetische Gerechtigkeit hat ihr den an Jahren entsprechenden Sohn des Helden zum Manne gegeben, jedenfalls ein viel edler Zug, als der, daß später Telemachos die Kirche heiratet.”
 - 57 FG^rHist I, Hellenikos, Frg. 156. Schol. Eust. Hom. *Od.* π 118 „καὶ Ἑλλάνικος δὲ Τηλέμαχόν φασι Ναυσικάαν γῆμαι τὴν Ἀλκινόου καὶ γεννηῖσαι τὸν Περσέπτολιν.” „És Hellenikos azt mondja, hogy Telemachos Nausikaát, Alkinoos lányát veszi feleségül és tőle nemzi Perseptolist.”
 - 58 Dictys Cretensis 6, 6. „Neque multo post precibus atque hortatu Ulixix Alcinoi filia Nausica Telemachus denubit. Telemacho ex Nausica natum filium Ulixes Ptoliporthum appellat.” „Nem sokkal később Ulixes kérésére és biztatására Telemachus Alcinoos lányát, Nausicát veszi feleségül. Telemachusnak Nausicától született fiát Ulixes Ptoliporthusnak nevezi el.”
 - 59 Vö. lukaniai hydria, Nápoly, Mus. Achr. Naz. 81839 (H 2899), Brooklyn-Budapest-festő, Kr. e. 390–380, Toucheffou-Meynier, Nausikaa 7.

Bibliográfia

- Ameis, K. F. – Hentze, C. 1964. *Homers Odyssee für den Schulgebrauch erklärt*, Band I: Gesang I–VI (9. kiad.). Amsterdam.
- Ameis, K. F. – Hentze, C. 1964. *Homers Odyssee für den Schulgebrauch erklärt*, Band II: Gesang VII–XII (9. kiad.). Amsterdam.
- Ameis, K. F. – Hentze, C. 1964. *Homers Odyssee für den Schulgebrauch erklärt*, Band III: Gesang XIII–XVIII (9. kiad.). Amsterdam.
- Balázs, B. 1982. Napló I–II, Budapest.
- Blumenthal, L. E. – Haufe, E. – Atkins, S. et al. 2005. *Goethes Werke Band V. Dramatische Dichtungen III* (14. kiad.). München.
- Bónis, F. 2012. „Kodály Zoltán és Móricz Zsigmond”: *Hitel* 25/9, 3–29.
- Bónis, F. 1995. „Kodály – nyolcvan tükörben”: *Tiszatáj* 49/10, 89–96.
- Carson, A. 1998. *Eros, the Bittersweet*. Princeton.
- Cairns, D. L. 1993. *Aidos. The Psychology and Ethics of Honour and Shame in Ancient Greek Literature*, Oxford. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198146841.001.0001>
- Cairns, D.L. 1996. „Veiling, αἰδώς, and a Red-Figure Amphora by Phintias”: *The Journal of Hellenic Studies* 116, 152–158. <https://doi.org/10.2307/631962>
- Dalos A. 2015. „Nausikaa, Szapphó és más szerelmes nők: Kodály Zoltán és a görög antikvitás”: Dalos A. *Kodály és a történelem. Tizenkét tanulmány*. Budapest, 33–44.
- Ferrari, G. 1990. „Figures of Speech: The Picture of Aidos”: *Metis* 5/1–2, 185–204. <https://doi.org/10.3406/metis.1990.955>
- Heubeck, A. – West, S. – Hainsworth, J. B. 1988. *A Commentary on Homer's Odyssey*, Vol. I, Oxford.
- Heubeck, A. – West, S. – Hainsworth, J. B. 1989. *A Commentary on Homer's Odyssey*, Vol. II, Oxford.
- Just, R. 1989. *Women in Athenian Law and Life*. London – New York.
- Kodály Z. 1924. *Négy dal*. Budapest.
- Kosztolányi D. 1999. *Nyelv és lélek*. Budapest.
- Körber, T. 2007. „Kodály műveinek irodalmi forrásai”: *Forrás* 39/12, 22–33.
- Llewellyn-Jones, L. 2003. *Aphrodite's Tortoise. The Veiled Woman of Ancient Greece*. Swansea. <https://doi.org/10.2307/j.ctv1n357p0>
- Murnaghan, S. 1995. „The Plan of Athena”: B. Cohen (szerk.): *The Distaff Side. Representing the Female in Homer's Odyssey*. New York – Oxford, 61–80. <https://doi.org/10.1093/oso/9780195086829.003.0004>
- Reece, S. 1993. *The Stranger's Welcome. Oral Theory and the Aesthetics of the Homeric Hospitality Scene*. Ann Arbor. <https://doi.org/10.3998/mpub.13509>
- Ritoók Zs. 2019. *Homéros Magyarországon*. Budapest.
- Schmidt, J. 1935. „Nausikaa”: *RE* XVI, 2, col. 2016–2019.
- Shapiro, H. A. 1995. „Coming of Age in Phaiakia: The Meeting of Odysseus and Nausikaa”: B. Cohen (szerk.): *The Distaff Side. Representing the Female in Homer's Odyssey*. New York – Oxford, 155–164. <https://doi.org/10.1093/oso/9780195086829.003.0008>
- Simon, E. 1967. „Polygnotan Painting and the Niobid Painter”: *American Journal of Archeology* 67/1, 43–62. <https://doi.org/10.2307/502702>
- Szabolcsi B. 1970. „Három ismeretlen Kodály-dalról”: *Muzsika* 13/8, 1–3.
- Szerb A. 1989. *A világirodalom története*. Budapest.
- Tallán T. 2008. „Kodály Zoltán kalandozásai Ithakátul a Székelyföldre”: *Magyar Zene* 46/3, 239–250.
- Tar I. 2009. „Goethe Nausikaa című töredéke”: *Antik Tanulmányok* 53, 253–276. <https://doi.org/10.1556/anttan.53.2009.2.5>
- Toucheffeu-Meynier, O. 1992. „Nausikaa”: *LIMC* VI, 1, 712–714.
- Wörner, E. 1897–1902. „Nausikaa”: *Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie*, Band III. Leipzig, 28–42.
- Zeitlin, F. I. 1995. „Figuring Fidelity in Homer's Odyssey”: B. Cohen (szerk.): *The Distaff Side. Representing the Female in Homer's Odyssey*. New York – Oxford, 117–152. <https://doi.org/10.1093/oso/9780195086829.003.0007>